

Эхэ кайхан нютагаа эд хамта мандуулаа!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной
декабрийн 21-нээ
гарана

Бүгд
арадай
газетэ

1995
СЕНТЯБРЬ
26
Намарай дунда хуулиин
тахя
барын 2
ВТОРНИК
гаратай 3
№181 (19275)
Газетын сэн
хэлсэгэ.

Ургаса хурялга-95

"ТУНАЛЫТ" ГЭЖЭ ХАНДАБА

Хүдөө ажахын шухала хүдэлмэри үнгэргэхэ талаар республикын оперативна штабай ээлжээтэ нүүдэл зүблөөн Баргажанай аймагта үнгэргэгдэбэ. Зүблөөндэ Баргажанай, Прибайкалийн, Хурамхаанай аймагуудай хүдөө ажахын управлениин начальнигууд, ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд хабаадалсаа. Тус зүблөөн республикын хүдөө ажахын болон эдэс хоолой министр А. М. Шевченко хүтэлбэрилэбэ.

Аймаг дотор тэжээл бэлэдхэхэ, силос дараха хүдэлмэри дүүрэхэ тээшээ болонтобо. Баргажанай аймагай ажахынуудай дундааа А. Б. Ванюшкинагай хүтэлбэрилдэг Хигананай колхозой механизаторнууд таряагаа гээлтэ хоролтодо оруулангуй хуряжа, үндэр бүтээсэтэй ажалаараа аймаг соогоо суурхаба.

Тус ажахын механизаторнууд, таряашад дунда зэргээр гектарай 16 центнер таряа хуряжа, шэнэ ургасын ехэ нөөсэтэй болонхой.

Аймагай ажахынуудай хуряахан таряанай 50 процентинь ажахынуудай гэшүүдтэ хубаагдаха, өөрын гэхээр үрэхэтэй үлэхэ зорилго урдаа табиабди. Энэ асуудал зүб тээшэнь шийдхэхэ хэрэгтэ туналыт, - гээд В. Г. Гаптаров республикын штабай хүтэлбэрилэгшэдтэ тон зүбөөр хандаа хэн.

Тиихэдэ арай шамай тэжээл болон таряа хуряагатай түгэсхөө боложо байха үедэ, саанамнай үхэр малайнгаа байра байдал үбэлдэ бэлдэхэ шухала ажал хүрэхэ ерөбэ. Эндэ хүбшэ тайгаһаа модо, түлээ шэрэхэ болоходо, мүнөөхил мүнгэн, тэрээнһээ уламжалан, машина, тракторнуудта хэрэгтэй түлишэ дутаадана. Энэ болон бусад хэрэгүүдтэмнай туналыт гэжэ дурсагдагшай аймагуудай түлөөлэгшэд республикын штабта хандаһан байна.

С. БАЯНДУЕВ,
манай штатнабэшэ корр.

"НАМАР-95"

Иимэ нэрэтэйгээр залуушуулай хуралдаан хүдэлмэрээ эхилбэ. Новосибирскын гүрэнэй университетэй Бурядай филиалай "Ойкос" гэжэ залуушуулай мэдээсэлэй түб гэжэ студенческэ комитет болон "Зуул жэлэй түгэсхэлэй үетэн" гэхэн залуушуулай хүдэлөөн энэ хуралдаае эмхидхэ.

"Буряад орондо дээдэ хургуули хүгжөөлгэ" гэхэн семинар хуралдаанай гол үйлэ хэрэг болохо юм. Республикада ба Улаан-Үдэ хотодо дээдэ хургуули хүгжөөлгын гол шухала асуудалнуудта залуушуулай анхрал хандуулагдаха гэжэ студентнэр найдана.

Буряад Республикада дээдэ эрдэмэй ерээдүйн түб болохо Бурядай университет байгуулаха замые тодоруулан документ найруулаха зэргэтэйбди, гэжэ хуралдаанай

"БУРЯАД ҮНЭН" — 96

НОНИНОЙМНАЙ НҮХЭР

Харганаагай дунда хургуулида буряад хэлэ ба литература заадаг багша Б. Д. Жамсаранова мүнөө 28-дахи хураһалайнгаа жэлье эхилбэ. Олон жэлдэ хүдэлжэ, дүршэл ехэтэй болохоһоо гадна хурагшад, түрэлхидтөө хүндэтэй болоһон Бимба Дашиевна "Буряад үнэн" нониндо захил хүүлэхэ талаар нютагайхидайнгаа дунда ехэ хүдэлмэри ябуулжа байдаг.

Юуб гэхэдэ, экономическа харилсаанда орожо байһан һүүлэй хүлгөөтэй үедэ үндэһэн хэлэн дээрэ хэблүүлһэн номуудые олохонь угаа бэрхэтэй болоо. Республикымнай буряад нонин багшын түрүүшын туһалагша боложо үгэдэг тула хурагшадайнгаа түрэлхидтэ захил хэхиень баадхадаг байһаниинь гайхалгүй.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Бимба Дашиевна удаадахи хэшээлдээ бэлдэнэ.

Т. НИМБУЕВАЙ фото.

ХЭЗЭЭДЭШЬЕ ХҮНГЭН БАЙДАГГҮЙ

Гайтайл саг болоод байна гэжэ эдэ арай-хурай гэжэл байнуудай заһабарилгаа олобди. Эдэмнай ургаса таряагын дүүрэтэр ехээр гадуур сохихон таряанай центнер бүхэнэй 200 граммыень өөртөнх үгэхэ юм. Даабарияа үлүүлэн дүүргэдэ байгаа һаа, тэрээнһээ хоёр-гурба дахин ехэ таряа абаха болоно.

Дао дээрэ тиимэ ехэ орооһо сохихон комбайнернууд угы. Хуряалга һаянай түргэндөө орожо байна. Агрегадуудлаа гараһан таряа автомашинынь жолоошод Александр Емельянов, Андрей Клементьев, Николай Алексеев гэгшэд зөөнэ. Шэнэ ургасын орооһон түбэй тоог дээрэ сгбэрлэгдэнэ, һайнинь үрэхэ хүрэнгэдэ илгадана, бээһэнийнь гүрэндэ тушаагдахаар, малай тэжээл болгогдохоор таһаладана.

С. ВАСИЛЬЕВ.
Тарбагатайн аймаг.

"ЭРЭЭГШЭН" ҮГЭДӨӨ ХҮРЭДЭГ. ГЭБЭШЬЕ...

Түб хотын хүн зоние сагаан эдээнэй зүйлнүүдээр хангадаг мадаа наймаанай эмхинүүд тухай хэлэхэдэ "Пеструшка" "Эрэгшэн" гэхэдэшье яанаб) гэжэ акционернэ эмхине дурдангүй гурлын аргагүй. Энэмнай хэдэн жэлэй туршада һү, тоһо, зөөхэй гэжэ юмье бараг хямдашаг сэнгээр худалдадаг, продуктуудын ишье шанартай байдаг гэжэ яһала алдаршанхай.

Тиихэдэ һаяхан Республикын Президент, Правительствын Түрүүлэгшэ Леонид Васильевич Потапов энэ эмхиин хүдэлмэритэй таһалаһан байна.

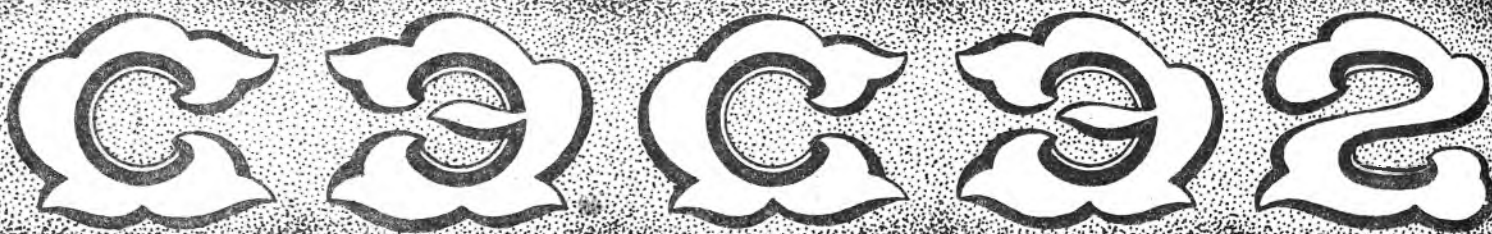
Бидэ гол түлээ өөһэдынгөө республикын аймагууд болон аймагинуудай холбоо барисаатай байха, нэн түрүүн тэдэнийл худалдариһан продукция абажа, буйлуулжа, амһарталжа, дам ханһан зондо худалдаха гэжэ оролдонобди. Жэшэнь, зөөхэй, хонь (творог) Кабанскын болон Мухар-Шэбэрэй аймагуудһаа харадана. Тусхайлбал, Мухар-Шэбэрэй тоһонхой заводой гаргадаг сыр нэлээд ехэ гаргашатай болодог. Хэды тиимэшье һаань, манай "Пеструшка" өөһэдөө энээнһээ зааха гарзатажа байгаадшье, сыр худалдариһадые урмашуулхын тула тэрэниинь худалдажа абана, гэжэ акционернэ тус эмхиин генеральна директор Алексей Краснопеев хэлэнэ.

Нэгэ үедэ энэ эмхи Улаан-Үдэ хото соо яһала олон магазинуудта эхэ хоолой зүйлнуудые худалдадаг болоод байһан аад, һүүлэй сагта нэлээд эли бодо үсөөлөө. Ямар шалтагаанаар тиигээ гээшэб гэжэ та гайхсадаг, элдэб эсээршье хөөрэлдэдэг болонхой. Үнэндөө, тиихэний гол шалтагаан юуб гэхэдэ, өөһэдын мэдэлэй байрагүй эрхээр илангаяа хотын түб газарта тэдэниие арендээр абахадаа, хуряаг ехэ мүнгэ түлэхэ баатай болоно. Тиимэһээ "Пеструшка" түбүгшэ хотын заха руу ошохо ушартай болоод, Шиниководохи, эхэһэс посёлодохи магазинуудаа үлөөгөө.

Хэзэ нэгэтэ хотын түб газарнуудта хууритай болохо ханаатай эхэһэний байра соо дүрбэлжэн метр талмай бүхэнэйн 100 мянган түрэгшэһе һаань, тэндэ худалдаа наймаанай нэгэ хуури эзэлээд табиабди. Саашадаа 40-дэхи кварталда байһан магазинһаа нэргээхэ, хуряагтаа үшөө нэгые шэнээр нээхэ ханаан бии. Тээд эдэ бүгэдэдэ нэгэ мүнгэн яашье хүрэнгүй. Бидэ хахад жэл соо гансахан мүнгө 500 миллион түхүртэй мүнгэ түлөөбди. Хэрбээ манда түрэгшэдтэй урьһаламжа үгөө, цалог түлбэриие зааха хойшолуулаа һаань, ехэл һайн байгаа, - гэжэ А. Краснопеев хэлэбэ.

Республикын Президент "Пеструшкын" ажал хэрэгтэ һайн таарһа үгөөд, тэдээндэ мүнгэн һангай талаар туһалха асуудалые хуряагай гэхэбди гэжэ найдуулаа. Тиихэдэ проектын хоёр жэл соо хуряаг хариулагдахал һаань, тиимэ мүнгэн туһаламжа үгтэхэ гэбэ Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй албан.

А. МАЛЫШЕВА.

СУУТА АЯНШАЛАГШАД
Сарат Чандра Дасашье,
Гомбожаб Цыбиковшые хари
газарнууднаа ерэнхээ
мэдүүлэнгүйгөөр Түбэдөөр
нюусаар аяншалаа нааб даа.
Тээд мүнөөшье насада
тогтоогдоод байхан сэрэгэй
гурим шанга эрилтэнүүдые
табина. Хариин оронууднаа
ерэгшэд насаа гадуур гарахые
хүсбэл, ниитын транспортаар
ябаха эрхгүй. Тусхай захил
хэгдээн автобусоор ябахадань,
тэдэнийе хэдэн хүнүүд
үдэшэжэ, саг зуурашье
хараанаа алдадаггүй юм. Даса
гү, али Цыбиковтэл адли туйлай
ехэ түүхэтэ зорилгонууд минии
урда табигдаагүй нааб даа.
Гэбэшье нангин газарта ерээд
ябахадаа, бүхы юумээр
нонирхоһон. зүрхэ
сэдхэлээрээ мэдэрхэ, мэдэхэ
гэжэ оролдоһон
байна. Тиимэһээ сагаа зүбөөр
хэрэглэхэ гэшээ намда тон
шухала һэн. Майн 30-да Цюргу
дасанда (насаага автобусоор
гараад, гурбан часай туршада
хүрэхэ газарта оршоһон)
багуудые үмдэһэн актернуудай
хабаадалгатай зүжэг
наадануудаар үдэшэгдэһэн ехэ
һайндэр болохо гэжэ
дуулахадаа, ямаршье аргаар
наань, тиишээ ошохо гэжэ
бодобой. Автобусто билет
абахын аргагүй байба. Го
Цюргин бусадтай зүбшэһэнэй
удаа "житад хүүртин", далбагар
малгай намда
үмдэхүүлбэ. Иигэжэ хоюулан
автобусто ошоходомнай, хүн зон
зон олон сугларанхай, хүүдэжэ
байба. Хубсаа хунараа

Холын аяншалгаһаа бусахадаа

НАНГИН ГАЗАРНУУД ҺҮРӨӨТЭЙШЬЕ, ҺАЙХАНШЬЕ...

(Үргэлжэлэл. Эхинийн 131, 132-дохи дугаарнуудта).

хахадхайн нан, арайхан гэжэ
автобусто хуужа, наанагаа
амарбади. Нарай нялха
үхибүүдэйшье эхэнэрүүд олон
байба. Һайндэрэй болохо газарта
хүрэхэ ерэхэдэмнай, хуухааа
байтагай, зогсохошье газар
олдобогүй. Хорёо хотонуудай,
байшан гэрнүүдэй оройнуудшье
эзэлэгдэнхэй... Дасанай үндэр
гэшхүүрүүд дээрэ түбхинэжэ
хууһан ламанарай дунда сүлөө
хуури харажархихадаа, тиишээ
зүдхэжэ мэдэббэй...

Багуудые үмдэһэн-актернууд
хагар наада харуулжа, удаань
акробадууд гаража, солбон
н у г а р х а й г а а р
упражнениүүдые хэбэ. Халуун
наран доро иимэ зугаа
наадануудай хэдэн часай
туршада үргэлжэлөөшье наань,
тойроод байһан зоней шарайда
залхуурһан, эсэһэн янза
үзэгдэбэгүй.

Одоошье Һайндэрэй гол хуби
эхилжэ, сугларашадай анхарал
дасан тээшэ хандуулагдаба.
Ногоон наба намаатай хоёр
ламын хойноһоо туугуудые,
бурханай номуудые, шулуутаар
бүтээһэн сэргэ бурхан бариһан
ламанар хубарилдан гарана.

Цюргу дасангай шэрээтэ
болохоор хубилан түрэн 6
наһатайхан римбүүшын торгон
орхитжонуудтай ламанараар
үдэшэгдэн, шэрээ дээрэ
хуулгагдахада, бүхы зон маани
уншажа, зальбаран мүргэнэ.
Сан хэнгэрэгэй, хонхо
дамаариин шанга абыанай
замхаада, арса хүжин ариуухан
үнэр анхилжа, лимбын шэнгэн
зөөлэхэн аялга хүгжэм
зүүлэхэ юм. Дээгүүр хууһан
бүхы ламанарта хадагууд
барюулагдажа, энээгээр
Һайндэр түгсөө һэн.

Үгөөдэрын 10 сагта хоёр
лама бээе даанги Түбэд ороной
нур жабхаланта тут дээрэ үргэн,
Чжукан дасангыё тойрожо,
заниие суглуулха нэдэлгэ
гаргажа байбаар, полицида
баригдаа гэхэн хураг суу
сахилгаан түргэнөөр бүхы
насаар тараба. Тээд уданшьегүй
аалин намдуу байдал тогтожо,
һүзэгтэн дасан тойрон, һуан
мүргэжэ эхилсэндэ.

Һасын зүүн хойто захидахи
үндэр газарта Сэра дасан
оршодог. Тэндэ мүнөө энэ томо
комплексын зарим хуби
заһабарилагдажа байнхай.
Июнийн 2-то дасан хүрэхэ
ерэхэдэмнай, нэгэ үндэр
индэагай лама нүгшэжэ,
төрөнийе хүдөө табиха гэжэ
һүзэгтэн дүүрэн сугларанхай
байба. Иимэ гапшудалай бодод
байхада, дасан хараха тһэн
хүсэл ноирихолоо дарааб.

Түбэд орон ошонон буряад
ламанарай дундаһаа гансал
Сүүгэлэй дасангай ламанар
Сэра дасанда хүдэлхөөр
шэрэгдэһэн байгаа гэжэ
хожомын дуулаа һэмби.

Июнийн 3-да хариин
оронууднаа ерэнхэн табан
аяншалагша сугларжа, хитад
үдэшэгшье олоод, багахан
автобусоор үндэр хадын урда
талада тобойһон Гандан дасан
тээшэ зорибодди. Энэмнай
гэгээн Богдо Зонхобын
байгуулан дасан. Алтан
субаргань холоһоо яларан
харагдана. Богдо Зонхобо (1357-
1419 онууд) анха түрүүн ламын
шажанай үдэһэ хуури табиха,
тэрэнэй хургаал заабаринууд,
бүтээл бисагал, абаралтай этигэл
бодотоор яагаад ябуулха тухай
гүн удхатай бүтээл зохёолнуудые
бэшэһэн гэгээн багша, элитэ

мэдээжэ ажал ябуулагша
байһан. Тэрэнэй оруулан
хубилалтанууд Түбэд орондо
буддын шажанай түлөөлэгшэдэй
политическэ нүлөөе ехээр
дээшлүүлһэн юм. Богдо
Зонхобо наһанһаа нүгшэхэдөө,
гэрээд үгэ соогоо хоёр эгээл
дүүнгөө шажинарай хэтэ
мүнхэдөө түрэлөө шэнэлэн
һэлэжэ, Далай-лама, Панчин-
лама боложо түрэхэ байхые
айладхалһан гэдэг. Тиигэжэ
Зонхобын тагаалал болоһон
хойно ламын шажанда эгээл
үндэр зиндаатад бии болоһон
байна.

1950 ондо революционн
хүдэлээнүүдэй эхилхэдэ, Гандан
дасан һайдаргагдажа, ехэ
хохидолдо ороһон байна. Гансал
Гандан дасангыё бэшэ, харин
тэрэнэй түбхинэһэн бүхы хадые
тойроод, һүзэгтэн һуан
мүргэдэг гэжэ хажуудамни
ябаһан нэгэ түбэд хүн ойгуулаа
һэн.

Үшөө нэгэ үзэгдэл
сэдхэлдэмни бүхөөр хадуудан
үлөө. Гандан дасангай
библиотека соо хадагалагдаг
бурханай номуудтай тагуудта
һүзэгтэн дүмүүхэнээр хүрэхэ,
наманшалан мүргэхэ юм. Нэгэ
наһатайшаг эхэнэрэй тагууд
доогуур үбдэглэн, мүлхижэ
гарахые харааб. Эрдэм сударгүй
хүн эрдэм номые хүндэлжэ,
тэрээндэ доро дохин, һүгдэжэ
байһанаа харуулаа гэжэ ойлгоо
һэм.

Саяна НАМСАРАЕВА.
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Юмбулукан
ордонгой хажуудахи дун сагаан
субарга.

Авторай фото.

(Үргэлжэлэлын хожом
гарха).

ҮРИ ХҮҮГЭДЭЭ ҮРГЭН ХАРГЫДА ГАРГАХА - МАНАЙ УЯЛГА

Буряадта, Удмуртида, Тывада, Кемеровскэ област
Алтайн хизаарта үхибүүд үсөөн түрэнэ, хүүгэд олоор
барана, хуулиин наһа гүйсөөгүйшүүлэй дунда гэмтэ ябан
гаргалга олошорно гэжэ эндэ һая түбэй газетэдэ бэшгүзэ һа
Эдэ баримтануудаар ноирихожо, республиканыай ахам
педиастр Лариса Сергеевна ПЕРЕПАНОВАДА хэ
асуудануудтайгаар хандаб.

КОРР.: Сентябрьн 8-да
акusherствээр експертнэ совет
үнгэргэгдэһэн байгаа. Тэрэн
дээрэ ямар асуудалнууд
хаража үзэгдөөб?

ПЕРЕПАНОВА А. С.:
Мэргэжэлтэд сугларжа, онсо
ушарнуудые нарин нягтаар
хаража үзэхэ, тобшолол хэхэ
тухай эдэбхитэй хөөрөлдөө
үүсхээ. Илангаяа медицинскэ
экспертизэ гэшые зарим
ушарта буруу гаргахата, хэды
ехэ аюул тохёолдодог бэ!
Саашадаа алдуу эндүүнүүдые
гаргалгада эсэс табиха тухай
хэлсэжэ, тэдэһэнһээ һэргылхэ
хэмжээнүүд тодорхойлогдоо.
Нарайлаагын, үхибүүдые
эмшэлэгын газарнуудта
ажалдаа айхабтар
хэриусалгатайгаар хандаг
хүнүүд хүдэлхэ ёһотой. Тиигэбэл
нарай үхибүүдэй гэмэлтэхэ
ушарнууд дайрагдахагүй. Мүн
эхэ хүнһөө ехэ юумэн
дуулахада, һүүлэй үедэ архи
уудаг, херон тамхи тагадаг
эхэнэрнүүд олошоржо, түбэгтэй
байдал ушаруулна...

КОРР.: "Эхэ-Герой" гэхэн
нэрэ зэргэ, "Эхын алдар соло"
гэхэн орден Федеральна
Хууляар (Б. Ельцинэй гар
табилгатай) болжулагдаа гэжэ

бэшгэдэһэн байгаа һэн. Энэ
тухай юун гэжэ наһанабай?

ПЕРЕПАНОВА А. С.: Энэмнай
ехэл бодолгүйгөөр абтаһа
шиидхэбэри гэшээ. Мүн
эхэнэрнүүд олон үхибүүд
түрэхээс болонхой юм бэлэ.
Гэбэшье үнгэрһэн үе, ерид
гэжэ байна ха юм. Гурбан
али гурбанһаа дээшэ үхибүүд
бүлэнүүд гүрэнэй зүгһа
анхарагдажа, хүнгэлэлтэнүүд
хүртэхэ ёһотой. Тээд мүнөө
баригнад энэи тухай бодог
"сүлөөгүй" ха юм даа.

КОРР.: Буряадта үхибүүд
үсөөн түрэнэ, хүүгэд олоор
барана гэжэ түбэй ноини
бэшэнэ. Энэһэндэ тайлбарил

ПЕРЕПАНОВА А. С.: Оло
республиканууд дурдагдаһа
байна һэн. Хаанаһаа абтаһа
мэдээнүүдээр тиигэжэ бол
юм - мэдэнгүйб. Манай
республикада үхибүүд оло
наһа барана гэжэ хэлэ

баримта байхагүй. И
үхибүүдэй 10-ниин наһа бар
гэбэл, зүбтэй байха. Үхибүү
гэр бүлэдэ усалтаха, гэмэлт
ушарнууд олошоронхой. Эн
гол түлэб архи уудаг түрэл
зэмэтэй ааб даа.
А. ДАНЗАНОВА хөөрөлдө

50 НАНАНАЙШНИ ОЙН БАЯРААР!

Һайханаар һанагдаха манай нүхэр, 1967 онһоо тоо бодил
багшаар таһалгаряагүй хүдэлжэ байһан-Бальжинима Дугаров
Найданова, шамайгаа 50 наһанайшни ойн баяраар халууна
амаршанабди!

Он жэлэй ошохо бүри
Омог дорюун зандаа,
һара жэлэй ошохо бүри
Һайхан сарюун зандаа
Ухаан һонор, түгэдэр,
Урматтай, баяртай ходоодо,
Урдахи, хойтохи юумые
Ухаандаа ходо хадуужа,
Аюул баршад үзэнгүй,
Амгалан тэнюун,

Шадал тамир ехэтэй,
Нюур уринтай,
Нюрга бэхитэй ябажа,
90 наһа наһалжа,
Ехэ дабаа гаталжа,
100 наһатай болоотороо
Золтой, жаргалтай һуугшын

ДАРИМА, НИНА

АНХАРАГТЫ!

ЭТИГЭЛ НАЙДАЛАЙ ТЕЛЕФОН

Залуушуулай хэрэгүүдэй, туризмын, физическэ культура ба
спортын талаар гүрэнэй комитет "Светофор" гэжэ
муниципальна предприятиятай хамта залуушуудта хабаатал
социальна албангуудые эмхидхэһэн байна. Иигэжэ этигэл
найдалай телефон болон залуушуулые ажалаар хангаха, тэдэний
сүлөөтэй сагые эмхидхэлгэдэ туһаламжа, нүлөө үзүүлхэ тү
байгуулагдажа, сентябрийн 1-һээ ажалаа эхилбэ.

Түрүүшын үдэрһөө телефон жэнгиржэ, хүшэр байдала
ороһон гү, али таарамжатай ажал оложо ядаһан залуу хүнүүд
хонходоно гэжэ түбэй хүдэлмэрилэгшэд хэлээ һэн.

ЭТИГЭЛ НАЙДАЛАЙ ТЕЛЕФОН: 2-45-62. Түхэрээн суухан
туршада (понедельнигһээ бэшэ үдэрнүүдтэ) хонходохотнай
болохо.

Расписани: вторник - психолог, багша; среда - психолог,
юрист; четверг - психолог, нарколог; пятница - психолог,
сексолог; суббота - психолог, багша; воскресенье - психолог,
сексолог.

Залуушуулые ажалаар хангаха, тэдэний сүлөөтэй сагые
эмхидхэлгэдэ туһаламжа, нүлөө үзүүлхэ түбтэ хандаха гэжэ
мүн лэ энэл телефоноор хонходохот.

Манай корр

(Үргэлжлэл. Эхнийнх нь сентябриин 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 19, 21, 22-ой дугаарнуудта).

МОНГОЛ НОМО НОМОН - Түб Ази болон тэрэ тоодо Монголой үргэн уудам нутагта оршон амидаржа байхан хүнүүд хурша номые амидарал болон ажыхыдаа олон мянган жэлэй сааһааа эхилэн хэрэглэдэг байгаа Монгол нутагай хада хабсагай дээрэ эргын хүнүүдэй зуража үлөөһөн хурша номын зураг, бугын шулуун дээрэхи хурша номой зураг энээнине гэршэлнэ.

Эрдэмтэдэй шэнжэлһэнэй ёһоор 12000-7000 жэлэй урда тээ Монголд хурша номон, бусад зэбсэгүүд бии болоһон байна.

хурша номые ажабайдал болон ажыхыдаашье, дайн тулалдаандашье монгол эрэ шадамараар хэрэглэдэг байгаа.

Европоһоо монгол газар хамагай түрүүн ерһэн элһэн түлөөлэгш П. Карпини (1182-1251) "Тэмдэглэхэдээ, ингэжэ бэшлһөн байна: "Эршүүлһын хурша номо хэхэхээ, мал хүргөөг харахааа ондоо ажал хэдэггүй Харин тогтомол ан агнажа, хурша номоор харбаха хургуули хэхэдээ, томо багагүй бултадаа мэргэн харбаашад юм. Хүүгэдэйнгээ хоёр-гурбан наһа хүрэхэдээ, мори унуулан дабхюулжа хургадаг, бөөдөн таараһан хабшаахай номо бархуулан, харбуулжа хургадаг. Үхи хүүгэдһын мори унан дабхихадаа, эршүүлһээ дутуугүй бэрхэ. Тэдэнэй мүн лэ эршүүл шэнги хурша номо агсаһан байһыень бидэ хараһан байнабди".

Монголой ехэ хаашуулай үедэ зорюута сутларан, хурша номо харбаха тэмсэл удаан хугасаагаар ябуулагдадаг, олон мянган хүниие хабаадуулан, аба хайдаг хэдэг байһан юм. Тэрэ үеын хурша номо харбаха тэмсэл тухай археологиин шухала дурасхаал болохо "Чингисэй шулуунай бэшэг" дээрэ тэмдэглэһэн байна. Тэрэндээрэ 335 алда зайда харбажа, бай оһон тухай хэлэгдэнэ.

Монголой түүхэ болон уран зохёолой гайхамшата бүтээл болохо "Монголой нюуса тобшоло":

Ехээр дэлижэ харбабал, Юһэн зуун алда харбадаг, Татуу дэлижэ харбабал, Табан зуун алда харбадаг, гээд, хурша номо тухай хэлэгдэдэг. Энэнь тэрэ үеын монголшуудай холо харбадаг ехэ номо, ойро харбадаг бага номо тухай хэлэжэ байһаниинь лабгай.

Арадай аман зохёол, үлгэр туужада "далан хүнэй даадаггүй дарагар шара номо", "далан эрын тээжэ ябадаг дархан хара номо" гэхэ мэтээр дурдагдадаг.

МОНГОЛОЙ ТҮМЭР БУЙЛУУЛАХА АЖАХЫ - Монгол гүрэнэй сэрэгэй зэр зэбсэгэй үлэмжэ хайн шанартай байла

Чингис хаан тухай табигд туйлбарчи тал

хадаа тэрэ үеын түмэр хэрэглэлгын хүгжэлтһөө, түмэр элдүүрилгы олон газарта эршэмтэйгээр хүгжөөжэ байһанһаа дулдыдана.

Түүхэ, сударһаа харахада, монголой түмэрэй үйлэдбэри XIII зуун жэлэй эхиндэ хүл дээрээ бата тогтоһон, бээ дааһан томохон ажыхы болон тодорһон байна. Энэ үйлэдбэри монголой бүхы заха хйзаарнуудта эршэмтэйгээр байгуулагдажа байгаа.

XII зуун жэлэй хоёрдохы хахадта хамаг Монголой хаан Хотула, Чингисэй эсэгэ Есүүхэй баатар гэгшэдэй Алтан улс болон Татаары добтолох үедэ, Тэмүүжэн, Тоорил хаан, Жамуха гэгшэдэй олон түмэн сэрэгэй нэгэн доро байдаандаа орожо байха үедэ хэды ехэ зэр зэбсэгэй хэрэгтэй бодоог байһаниинь мэдэжэ. Тээ сэрэгшэ бүхэн байлдаанай зэбсэгээр дүүрэнээр хангагдааг бэлэй.

Тэрэ үеын нэгэ хүнэй бөөдээ заабол абажа ябаха шухала зүйлнүүд нарибшалан тогтоогдоһон байна. Сэрэгшэ бүхэндэ бээ хамгаалха хуяг, эмээлэй дүрөө (хэрэглэжэ ябаһан дүрөөгэйнгөө һэнжын һэтэрхэдэ һэлгэхэ), хазаарай аман, эдэб ушарта хэрэглэгдэдэг 30-60 зэбэ, һэлмэ, жада, хутага, зэр зэмсэгээ хурсадуулха хуурай ородог байгаа.

Эдэ бүхы зэр зэмсэг, багажа хэрэгсэл хэдэн арба мянган сэрэгтэ хүртөөхын тула ямар ехэ түмэр хэрэгтэй болодог байгааб?

Тэрэ үедэ гансал зэр зэмсэг үйлэдбэрилэгдөөд болидоггүй, мүн түмэршэ дархашуул байлдаанай түмэр тэргэ дархалдаг һэн.

Түмэрэй үйлэдбэри имагтал Чингис хаанай үедэ бии болоһон гэжэ хэлэжэ болохогүй.

Ушарын хадаа түмэрэй үйлэдбэри монгол нутагта манай ээрын урда тээхи 2 мянган жэлэй саада тээ бии болоһон гэхэн баримта материалнууд бии.

Гансал Чингис хаанай үедэ урдынгаа дүршэл шадабариие улам хүгжөөжэ, үшөө дээдэ шатада хүргэжэ шадаһан байна. Чингис хаан гансал гүрэнэйнгөө бэшэ, мүн гадаадын түмэршэ дархашуулай арга хүсье ашаглажа, энэ ажалые улам үрэтэй болгоһон юм.

МОНГОЛ СЭРЭГЭЙ ШЭДЭДЭГ ГАЛТА ЗЭБСЭГ - Чингисэй үеын Монголой сэрэгэй хүрхүсэн, илалтын хураг суу олон зүйлһөө бүридэдэг байгаа.

Байлдаанай урдахи бэлэдхэл, дайнай үедэ баримталха заршам гурим, сэрэгшэдэй тоо, зэбсэг, зэр зэмсэгэй нөөсэ, замда ябаха хугасаа, дайсантай тулалдаха саг үе гэхэ мэтэ тон ехэ удхатай һэн.

Гадна дээрэхи зүйлнүүды анхараад орхихогүй, харин сэрэгэй зохёон байгуулалта, саг үргэлжын сэрэгэй хургуули, зэбсэг техникын дэбжэлтэ илалта туйлахада, тон ехэ нүлөө үзүүлдэг.

Тэрэнэй тодорхой жэшээ тухай хэлэбэл, монгол сэрэгэй хэрэглэжэ байһан зэбсэгын өөрынгөө хүгжэлтөөр, шанараар

бусадһаа дабамгай байһан юм. Түргэн сохисотой, хүнгэн, маневр хайтай, бага хүсөөр дайсанай ехэ хүсье диилэжэ байһанай нюуса эгээл эндэ юм.

Манай уггарбалай хэрэглэжэ байһан зэбсэгүүд тухай ном сударта багаар бэшэгдэһэн байна. Гол түлэб гадаада оронүүдэй түүхын, соёлой музейнүүдтэ табигдаһан, мүн монгол ороной археологуудай олоһон баримтанууд дээрэ үндэһэлжэ болоно.

Зэбсэг хэрэгсэл тухай тодорхойгоор юундэ бэшэгдээгүй юм гэхэдэ, монголшууд үни саһаа сэрэг зэбсэгээ бусадһаа нюужа байһан болоно.

Юрэн манай монголшууд сэрэгэй нюусаһаа байха өөрынгөө уг удам тухай бэшлһэн судар тухайгаашье ондоо хүндэ эли тодоор яридаггүй, харин хойто үедөө дамжуулан, гал гуламта, эхэ нутагаа сахин хамгаалжа, олон зуун жэл дабажа ерһэн байна.

Монгол сэрэг XIII зуун жэлэй 11 ондо Зүрчидтэ добтолохдоо, 27 ондо Цзинь, Алтан уласта эсэргүү хэһэн тулалдаанда шэдэдэг зэбсэг хэрэглэһэн байна. Тиихэдээ энэл онуудта шэдэдэг зэбсэг анхан бии болоһон юм.

Монголшууд өөрынгөө дээдэ обог болохо Кидань гүрэнэй шулуу шэдэдэг болон галта зэбсэгэй нюусые бусадһаа нюун хамгаалжа, улам хүгжөөһөн байна.

"Юань улсайд түүхэдэ" Монголой баргужин обогой Бөхнүүгэй хүбүүн Ямухай өөрынгөө сэрэг сооһоо 500 гаран хүнтэй шулуу шэдэдэг тусхай анги байгуулжа, тэрэн дайн байлдаанай ябасада онсо үүргэ бэлүүлжэ байһан юм. Хожом Үгэдэй хаан XIII зуун жэлэй 35 ондо Ямухайе сэрэгэй эрдэмэй багша болгоһон байна.

Мөнх хаанай үедэ (125 он) Ямухайе сэрэгэй жанжин болгобо. Монгол сэрэгэй шулуу шэдэдэг ангиин юрэнхы ударидагшаар, энэ түрэлэй зэбсэгэй даргаар Ямухайн наһа бараһанай удаа тэрэнэй хүбүүн Тэмүтар, Тэмүтарын хүбүүн Худутар гэгшэд ажаллажа байгаа. Тиимэһээ шулуу шэдэдэг зэбсэг гэшэ монгол сэрэгэй өөрын унаган зэбсэг юм.

Монгол сэрэг тиигэжэ жадаар буудадаг 3000, шатаадаг бодос шэдэдэг 700, хэрэм эзлэхэдэ хэрэглэгдэдэг 4000, хана хэрэм буталдаг түмэр тэргэтэй байһан тухайнь ном сударнууд соо хэлэгдэдэг.

Монголшууд тэрэ үедэ дари хэжэ шададаг байгаа. Тиихэдээ галта зэбсэгэй хүсье онсо ехээр хайжаруулан юм.

Монголшууд XIII зуун жэлэй 15-34 онуудай үедэ "тэнгэри дорьбуулха аянга" гэжэ нэрэтэй хоомор буудадаг буутай байгаа. Тэрээнине мүнөө үеын ойлгосоор дэлбэрдэг бүмбэгын нэгэ түрэлһын гэжэ болоно.

XIII зуун жэлэй 35 ондой үеһөө Монгол сэрэгэй галта зэбсэгэй тоо ба шанарын ехээр, хайжаржа, 58 ондой үедэ Монголой Хулагу хаанай сэрэг дарита хоомор бууджа, хана хэрэм эбдэн нураажа байгаа.

Дундаа зуун жэлнүүдэй үедэ дайн байлдаанай ябасада утаан хүшэгэ хэрэглэжэ байһан зон гэхэдэ, монгол сэрэгүүд болоно.

Юрэн монголшууд галай утаае хэрэглэжэ, эдэһэн арһа утажа, хубсаһа хунар оёдог, илаһа, шумуулаһаа гэр, малаа хамгаалжа, унай табидаг, тарья будаагаа гэнтын хүйтэрэлгэһөө хамгаалдаг, мяха хүнэһээ утажа, удаан хадагалдаг, утаагаар алас холоһоо дохёо мэдээнүүдые үгэдэг, үбэлэй сагта ан амитание утажа агнадаг байгаа.

МОНГОЛ УНГОО - Мөнгөлүнгөө тайчуудай Жамухын эхэнэр бэлэй. Тэрэнэй ехэ сэрэг хүүхэн байһан ушарһаа Богдо эзэн Чингис хаан таалажа ябадаг байгаа.

МҮНХЭ ХААН - (1208-1259 онууд) - Чингис хаанай одхон хүбүүн Тулуйн ахамад хүбүүн. Шиянзун Мүнхэ хаан 1251-1259 онуудта түрэ барихан, монгол гүрэнэй анханай дүрбэн ехэ хаашуулай нэгэн болоно. Сорхогтани эхэн нүхэрэйнгөө эртэ наһа бараһанһаа хойшо үншэн хүүгэдээ хурган хүмүүжүүлжэ, алдартай хүнүүд (Мүнхэ, Хубилай, Үлэгү гэхэ мэтэ) болгоһон ухаатай мэргэн эхэ юм.

Түшэг хатан христос, ламын шажануудые дэмжэн абажа, бурханай шажание үлүү талархадаг хүн байһан тула энээгээрээ шажантанай дунда ехэхэн аддар олоһон байна.

Мүнхэ залууһаа эсэгээ дахажа, Алан улсые дайлаха, сартуул болон баруун зүгэй дайнда эдэбхитэйгээр оролсожо ябаһан габыятай дээрэһээ Монголой түб нутагта, сэрэгшэдэй дунда онсо хуури эзэлдэг хүн байгаа.

Үгэдэйн хүбүүн Гүюг хаанай 1249 оной дүрбэдугаар нарада наһа бараһанай удаа хатан Огул Гаймишай түрын хэрэгы мэдэдэг болохо, түрын эрхын түлөө тэмсэл хурсадаһан байна. Чингисэй алтан урагайхид хоёр тала болон таһаржа, нэгэ хэһэгтэнь Бата хаание дэмжэһэн Тулуй, Зүчин удам, нүгөө таладань Сагаадай, Үгэдэйн угсаатан байгаа. Тиигэжэ Батын талынхид илажа, Тулуйн уг угсаае гүрэн түрын түрүүдэ гаргажа шадаа.

1251 оной зургаадугаар нарада асари ехэ сэрэг зэбсэгэй хүр доро хурилдай хуралдуулагдажа, Мүнхэ хаание ехэ хаан болгон хунгаа бэлэй. Тэрэ үедэ Мүнхэ 44 наһатай байгаа.

Мүнхэ ехэ хаан болоод, Хар хориндо юрэнхы захирагыны бии болгохо, Бээжэн, Бишбалык, Аму гол гэжэ гурбан газарта түрын засагай гурбан налбари байгуулха, гурим журам шангадхаха талаар зохёон байгуулалтануудые нилээд шэнэлэн хэһэн байна.

Дүү Хубилайгаа 1251 онһоо Дурна Зүгтэхи ехэ захирагша болгон, 1252 ондо нүгөө дүү

Үлэгүе Иранай захирагша томилһон байна.

Мүнхын үедэ Гууалин Анам улс элшэ эльч дипломатай харилсаа тогтоо юм. Тэрэшэлэн Европ Франциин элшэн сайд В. Р. болон бусадһы элшэн сайд Мүнхэ хаанай ордондоо байна.

Мүнхэ хаан урда зүгтэ улсые дайлаха бодом орхингүй, бэлэдхэлжэ хэжэ, 1256 ондо болоһон дайшадай хурилдай дээрэ зорилго бодоолоо ярилсажа өөрөө дайлан мордохо бодом Тиигэжэ 1258 оной хоёрдарада Мүнхэ хаанай ехэ урда зүг руу хүдэлжэ, Ус голые гаталан, Сычуань хүр

1259 оной эхээр монгол улсайд олон сэрэг хуралдаа ехэтэйдээ түшэглэн, дайсан тон ехээр диилэжэ байһан монголой сэрэг дотор хам хэжэг үбшэн тарья сэрэгшэдынь тон олоор үбшэ нэрбэгдэжэ, эсэстэнь Мүнхэ хаанай бөөдэ долоодугаар наһа хэжэг үбшэн хүрэжэ, на бараһан байна.

Тэрэнэй үйлэ хэрэгы Хубилайн залгамжалан аман ехэ сэрэгын нутагта бусаангүй барижа, урда

улсые эзэлхэ бодом үргэлжэлүүлэн ябуулан юм.

Мүнхэ хаан Асудай, Олдэ Сэрихин гэжэ хүбүүдтэй байһан

МУХУЛАЙ - Залайр аймагта гарбалтай, жэлэй сагуулан урилан, Онон голой зүүн баян нутаглажа байгаа. Тэзэг баянай үри сада юм. Мухулай 1170 ондо түрэлэн юм. 1197 ондо Чингис хаанай Жүрхэнэртэ байлдахада, Тэлэгт баян хүрөө ашанараа дахуулан ерөө Чингистэй нүхсэн, Чингистэй дүү Хасарта тэдэнии үгэс эдирхэн наһанһаан нүхсүүнэ.

Тэрэ сагта Тэлэгтын хүрөө Мухулай залуухан байһан Тиигээд Мухулай эрын наһан хүрэжэ, олонһоо онсо онго бэлитгэй, хатуу зоригтой арсаланай сээжэтэй, зааһан хүсэтэй, харбаха, намнадаг мэргэн баатар болобо. Тэрэ саһаа Мухулай Чингистэй хамта дотоодо, гадаада дайнда зэргэлэн ябажа, бүтэ хойто Хитады (Алтан Улс) захирһан ехэ ноён болоһон байна. Тиимэһээ тэрэниие ван гү, али Улсын-ван гэдэг байгаа.

Эрэлхэг жанжин Мухулай тэрэ үеын олон ехэ үйлэ хэрэгт оролсон ябаһаар, 1223 ондо наһа бараа. Го-Мухулайн албаты зониинь мүнөөнэй монгол улсайд Халха доторхи замтай обогойхид, Үбэр-Монголой Ордос нутагтахи Шара дархалд нэгэ хэһэг болоно.

Монголын Д. БАЛЖИНИМЭЭ оршуулсан

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

АГУУ ИЛАЛТЫН 50 ЖЭЛ

БУЯН ХУРЯАХА АШАТАЙ

олгохо, гэр байраар хангаха гэхэ мэтыг фронтоо бусахан сэргэшдэ лэ толгойлһон юм. Тэднээр оролдосоор нэргээн бодхоолгын зорилгонууд богони саг соо маша түргэнөөр бээлүүлэгдэһэн гэшэ.

Эсэгэ ороноо хамгаалхын тула 17 наһанһаа таби наһан хүртээр сэргэй албанда татагдаа һэн. Түрүүлэн эсэгэнь, удаань хүбүүнийн дайнда мордодог байһан ушарнууд олон һэн. Миний дүтын нүхэд сооһоо Виктор Гармаевич Бальжиев эсэгэ Гармын Бальжинтай (1898 ондо түрһэн). Цырен-Доржо Жанчипович Жалсанов эсэгэ Жанчипай Жалсантай (1895 ондо түрһэн) сэргэй албанда мордохон байдаг.

Виктор Цырен-Доржо хоёр түрүүшынхнй Ивалгаһаа, нүгөөдөн - Яруунаһаа арбан долоотой шодогорхон хүбүүд эсэгнүүдэйнгээ хойноһоо дайнда мордохон аад, эсэгнүүдгүйгөөр абануудайнгаа нэрэнүүдын алдаршууланхай алтан боголо алхажа бусахан намтартайнууд.

Дайнай халуун шулуу долёһон, гүлмэрхэн наһандаа хатуужаһан сэргэшэ байбашье, хада мэтэ түшэхэ эсэггүй боложо, үзэн хоһон, үгырэн ядарһан дайнай нүүлээрхи жэлүүдтэ эйдгаар талалдаһан хургуули эрдэмээ үргэлжэлүүлжэ, эрын зэргэдэ жагсаха гэшэ бэлэн хэрэг бэшэ байгаа юм.

Пулеметно взводой командир Жалсановай дайшалхы зам нилээд ута юм. Дүрбэн жэл соо сэргэй алба хээ. Гурбадахи Украинска фронтын зургаадахи армийн 61-дэхи славянска дивизийн 187-дохи гвардейск полкын сэргэшэдтэй хамта Румыниие, Венгрии сүлөөлэлсөө. Австрида ороод, Грац ба Вогтсберг хотонуудыг фашист сэргүүдхээ сүлөөлэлсөөд, 1945 оной апрелин һүүл багта союзник американ сэргүүдтэй булзаа бэлэй. Тигэжэл Австриин газар дээрэ сэлгэхэн Яруунаһаа арба шахуу мянган модной газарта Ц-Д. Жалсанов Агуухэ Илалтын үдэрыг утаһан намтартай.

Дайнай түгсэхэ тээшэ манай сэргэшэдтэй буу ээсэг нилээд хайжарһан байбашье, "Максим"

пулемёт фашистнарыг ехээр айлгадаг зэбсэг байһан. Эгээл тиймэ ушарһаа герман сэргэйхид станково пулемёдыг нэн түрүүн оложо, хүнөөхэ гэжэ оролдодог бэлэй. Пулемётчик ябаһан үсөөхэн лэ хүнүүд амиды мэндэ бусахан байдаг.

Ц-Д. Жалсанов 1947 ондо армиһаа табигдаад, хургуулида ажаллажа эхилэ һэн. Нюдэндөө галтай залуу багшыг нутагайхидыг өбөөрөөдхөө. Тэрэ үедэ жэжэхэн колхозуудыг нэгдэхэн, томо болгожо захалһан байгаа.

Яруунын аймагай зүүн захата Шэнхэнэй оёор гэжэ алдаршаһан, Улаан-Үдэһөө 400 модной газарта оршодог Иисэнгын, Зазын хоёр ахирхан ажыхнуудыг нэгдүүлжэ хэрэг гараба. Нютаг дээрэн түрүүлэгшэ боломоор хүн олдогой ха.

Хара багаһаа эсэгэ эхэ хоёроо дахажа, мал харалсадаг, үбһэ, тарья хуряалсадаг, колхозой "шүлэнэй" амта мэдэхэ болонхой Цырен-Доржо түрүүлэгшэ болохо дуралдаһаа арсабагүй. Сэрэгтэ дүрбэн жэлыг дэмы хогоосон үнгэргөөгүйг гэжэ тоолобо. Яахадаа гэрбэл, сэргэй албанда залуу офицер өөрөө аха хүнүүдыг сээсэр ударидаһан ябуулха уялгатай байгаа бишуу. Хүнүүдэй сэдхэлэй байдальгэ, тэднээрэй ажабайдалай ба ажалай дүрнэлыг хараадаа абаад, зангынь бүгүүгээр тааха, хүн бүхэндэ нэгэ адлаар, нэгэ инзаар бэшэ, ондоо ондоогоор, урин дулааханаар хандажа армида хураһамни ажыхы эрхилэн ударидахадам туһалха байха гэжэ тоолоод, түрүүлэгшэ болохоёо зүбшөөгөө һэн.

Дайнай һүүлээр колхозууд айкабтар хүндэ байдалда орошоһон байгаа. Ажал хэдэг бүхэтэйшүүл булта сэргэтэ татагдаад, олонийг бусаагүй. Гэр бүхэндэ үншэн хэнзэнүүд. Машина, техникэ алга. Тарилга бага болонхой. Ажалша үдэртөө түлбэри гэжэ юушье абадаггүй. Татабари, налогууд олон. Малай ашаг шэмэ тон ахирхан. Нэгдэхэн колхозой түрүүлэгшэ боложо, Цырен-Доржо Жаповичай абахадаһан, үнээн бүриһөө жэл соо дунда зэргээр

500 литр хаагдааг байгаа.

Колхозойнгоо гэшүүдэй хамтын суглаа зарлаад, нэгэ жэлэй туршада хү наалгала гурба дахин ехэ болгохо гэхэн зорилго шэнэ түрүүлэгшын табихада, зарим колхознигууд этигэнгүй байхаһаа гадна, наада барин угтаа һэн.

Үнээдтэ үгэдэг тэжээл ехэ болгоод, наалишадта анхрал ходо табижа, арбан хоног бүхэндэ туршалгын наалга хэлхэнэй эсэгтэ, табиһан зорилгонь бээлүүлэгдэжэ эхилбэ. Шэн-далайн гүүртын наалишан Биш-Ханда Бандеева хү наалгала жэл соо гурба дахин ехэ болгожо шадаа һэн.

Колхознигууд өбөөс, хүхэ холоомо, үбэлэй хара тарья ехээр тарижа, бараг хайн ургаса абажа захалба. Ажыхмнай хүл дээрээ гараха аргатай юм ха гэжэ хүнүүд этигэдэг болобо. Цырен-Доржые шадамар эмхидхэгшэ болобо гэжэ тоолоод, ажалшадт депутатудай Яруунын аймагай Советэй гүйсэдкомой түрүүлэгшын орлогшоор дэбжүүлбэ. Удаань партиин райкомой нэгдэхэ, хоёрдох секретаряар, гүйсэдкомой түрүүлэгшээр Ц-Д. Ж. Жалсанов арбан хоёр жэл соо Яруунада ажаллаа. Нютагайнгаа зоний ажабайдал, ажаһуудал хайжаруулхын, хургуули, больницануудыг, гэрнүүдыг олоор баруулхын тула ехэ хүдэлмэри хэлэн байдаг. Тоолохо болоо наа, ехэ олоншье наань, нэгэ хэдынь дурдаа.

Сэнхир нуурнуудтай сэлгээн Яруунадаа Цырен-Доржо Жалсановай хүтэлбэрилэгшөөр хүдэлжэ байхадань, хорёод мянган гектар шэнэ газар элдүүлэгдэн ашаглагдажа, колхозуудай, совхозуудай экономико хүл дээрээ гаража, хүгжэжэ захалаа бэлэй. "Целинный" гэжэ шэнэ совхоз би болгодоо һэн.

Жалсановай үүсхэлээр Яруунада 1960 онһоо 1970 он хүртээр 320 хууритай шэнэ хургуулинууд "Победа", "Коммунизм", "Дружба" колхозуудта, Яруунын "Комсомол" совхоздо, аймагай түб Нархатада 640 хууритай хургуули, хоёр дабхар соёлой байһан баригдаа һэн. Ажыхын ба соёлой-социальна олон барилганууд хэгдээ. Эдэ бүгэдэ ехэ юумэ эмхидхэнэйнгээ түлөө Ажалай Улаан Тугай орденоор Ц-Д. Жалсанов шагнагдаба.

Цырен-Доржые хүн талаһаань абажа харахада, хүнүүдтэ, илангала ядарһан, тулиһан,

үншэрһэн, үтэлһэн зондо шадаал наа, ходо туһалха гэжэ ябадаг. Нигүүлсхыг ханаатай, хайхан сэдхэлтэй хүн юм.

— Машинадаа жуужа үрдээгүй, үүдынь нээжэ байтарнь, ямар нэгэн хүгшэн хүсэжэ ерээд, тэрэндэ гуйлтатайгаар хандабалнь, дахиад ажалайнгаа кабинеттэ тэрэ хүнөө дахуулжа ошорд, удаахан саг соо үгы болошодог һэн. Хандаһан асуудалынь шийдхээгүйдөө замда гарадаггүй бэлэй, гэжэ энэбхилэн байжа, наһанайн нүхэр Цыжиг Базаровна нэгэтэ хөөрөө бэлэй.

1972 оной январьта Ц-Д. Жалсанов Забайкалийн территориальна бассейнын захиргаанай ударидагшаар томилогдоод, арбан табан жэл соо амжалтатайгаар ажаллаа.

Сэнхир номин Байгал далайе, тэрэндэ шудхан ородог гол мүнрүүдыг бузарлалгаһаа сэбэрлэхэ талаар тон ехэ ажал хэлхэн, бүтээһэн байдаг. Үргэн байдаг үлгэн эхэ байгааһаа хамгаалха талаар ехэ ажал хэлхэнэйнгээ түлөө Цырен-Доржо Жанчипович "РСФСР-эй габыата мелиоратор" гэхэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртөө һэн.

Ойгоһон, олоһон хамаг хайн юумэнүүдэ хара бээдэ хадагалаад ябадаггүй, анда нүхэдтээ андалдан абалсадаг хайн хайхан шэнжэ шанар Цырен-Доржын абари зангай таһаршагүй хубинь юм. Сэлэнгэ мүнрэн Буряад, Монгол ороноудыг нэгдүүлдэг амидархы толгомнай ха юм даа. Улаан-Баатар олоһон дахин ошожо, уһа, агаар сэбэрлэхэ лабораторинуудыг мүнөөнэй түхээрэлгэнүүдээр хангаха хэрэгтэй монгол найзанартаа ехэ хэмжээнэй туһа хүртөө юм. Тэрэ габыаань тэмдэглэн, Ц-Д. Жалсановые "Усны ажыхын гүрэнэй ажилтан" гэхэн МНР-эй тэмдгээр шагнаһанхай.

Ужамхан Яруунаһаа урган гараһан үзүүр хүбүүдэймнай нэгэн Цырен-Доржо Жанчипович, шамаяа далатай болоһонтойш дашарамдуулан, нүхэдүүдшнй, түрэлхидшнй, нутагаархидшнй маша халуунаар, үнэн зүрхэнһөө амаршална. Далан наһандаа дарагдангүйгөөр, урда мэтэ урин налгай зандаа, ута наһа наһалжа, абынгаа нэрэ нэрлүүлжэ, солбон алхасатай ярьш даа, эрхим нүхэр Цырен-Доржо Жанчипович!

С-Д. БАДМАЕВ,
Буряад Республикын габыата
юрист, философийн эрдэмэй
кандидат.

ЗАЙН ГАЛТАЙ ЭХЭНЭР

жаахан долгито зайн галаар хүдэлдэг пешэн дээрэ 700 вольтоор эдихэ юумэ бэлдэдэг. Харин Полин Шоу 80000 вольтын хэмжээнэй элшэ хүсэ "абажа" ябана. Энэ хадаа амиды динамо-машина гэшэ.

Полин Шоу мүнөө Англиин нэгэ жаахан тосхондо ажаһуудаг. Тэрэ хадаа тиймэ ехэ "зайн галтай" байһанайнгаа түлөө хүн зонтой уулзахаяашье айдаг. Энэ эхэнэрэй хажууда байһан элдэб техникэ болон компьютернууд хуу дүржэ шатадаг. Энээнһээ боложо энэ эхэнэр гэртээ телевизор, телефон ба радио гэхэ мэтэнүүдыг гартаа барижа шадахагүй байна. Зайн галай орондо шубуун дэнгээр гэртээ гэрэл гаргажа, газай плита дээрэ эдихэ хоолоо

бэлдэнэ, гарай механическа машинкаар юумэ бэшэнэ.

Энэ аймшагтай бээдэнэ нэгэшье мэргэжэлтэ диагноз табижа шадаһагүй.

- Бээдэз иимэ ехэ зайн галтай байхада, намда муу байна, - гэжэ Полин өөрөө ехэ гунигтайгаар хэлэнэ.

- Сула элдэб юумэнэй эбдэржэ байхада, ажалһаамнишье намайе гаргаа. Нэгэтэ мэдэнгүй банк соо ороод байтарни, бүхы компьютернууд унгаржа, намайе тэндэхээ үлдэжэ гаргаа бэлэй. Энэ эхэнэр элдэб компаниин офис руу орожо шадаһагүй. Юундэб гэхэдэ, тэрэнэй бээдэз боложо, элдэб зайн галай машинканууд болон телефон ба факснууд эбдэрнэ. Тэрэнһээ уламжалан, энэ эхэнэр гэртээ хууха баатай болоно.

Ажалда хүдэлжэ шадахагүйдөө Полин Шоу ехэ голхорно.

Генри АСКОТТ,
"Скандалы" газетһээ.

89-ТЭЙ АЛЬПИНИСТ

Альпинист-спортсмен бүхэн 89 наһандаа үндэр хадын оройе гатаалан дабажа шадахагүйл даа. Холбоото Штадуудай суута полярна шэнжэлэгшэ Норман Воган Антарктидада 3 мянган метр үндэртэй орьёл хадые амжалгатай гатаалаа гэжэ ИТАР-ТАСС-ай корреспондент эгээл энээн тушаа тодорхойтоор бэшэһэн байна.

Н. Воганай хүтэлбэрилһэн юрз бусын экспедици хадаа өөрынгөө нэрээр нэрлэгдэхэн орьёлой оройдонь дахинаа гараха гэхэн гол зорилготой байгаа юм. Гарвардска университет дүүргэхэн тэрэ залуу альпинист Антарктида шэнжэлэгшэ адмирал Ричард Бэрдын Урда полюс ошоһон экспедицийн бүридэлдэ орожо, иимэ хүндэлдэ хүртэхэн түүхэтэй.

Антарктида энэ удаа ошоһонгоо урда тээ альпинист яһала хайнаар бэлдэжэ шадаа. Аляска дээрэ тэрэ шаргада хүлхэнэ нохойнуудай урилдаанда хабаадаһан байна.

С. БАЙБАКОВ.

Полин Шоу эхэнэртэй гараа барисалдабал, зайн галаар гэжэ хаяхан "САН" журнал дээрэ гараба.

Эхэнэрэй бээ, Оксфордын университеттэ шалгажа үзэхэн мэргэжэлтэд ехэ гайхаһан байгаа. Ном бэшэдэг Мартин Кейдин тэрэ эхэнэр тухай ингэжэ бэшэһэн байна: Тон

Түүхын баримтанууд

ҮНЭХӨӨРӨӨ ХАЯГДАХАН БАЙГАА ГҮ?

Американецууд Япон дээрэ хоёр бэшэ, харин гурбан атомна боомбо хаяхан байгаа гэхэн абяанууд дэлхэйн хоёрдохи дайнай дүүрэнээр 50 жэлэй ойн найндээрэй үедэ ходо дуулдаг байба. Гурбадахи атомна боомбо тухай статьянууд гол түлэб 1945 ондо оршуулагша ябахан Б. Титаренкын дурсалгануудта болон "тэхэрээгүй атомна боомбо СССР-эй элшэн сайдта дамжуулха" гэхэн Квантунска армийн штабай телеграммада үндэһэдэг юм.

"Тэхэрээгүй боомбо" тухай мэдээсэл 1945 оной августын 20-доор Японой генштабай офицер Асаэдэһээ Алас-Дурна зүгэй совет сэрэгүүдэй главна командалагша маршал Василевскиин Чанчундахы түлөөлэгшэдэ ороһон байгаа.

Подполковник Асаэда үнэхөөрөө Ченчунда 1945 оной августын 19-20-до ерээд байһан юм. Зүгөөр тэрэ боомбо тухай мэдээсэхээ ерээ бэшэ, харин капитуляци тухай япон командованиин шэнэ дурдахалнуудые дуулгахаяа яараһан байгаа.

Американецуудай гү, али хитадуудай гарта орохоёо айһан япон дээдэ тушаалтад Улаан Армида бээ тушааха дуратай байгаа юм аабза. Иимэ ябадалай түлөө японцууд үнэтэйгөөр түлэхөөр бэлэн байгаа гээд тодорно. Манжуур, Солонгос, Урда Сахалин, Хойто Хитад болон Цусима, Сайсю аралнуудые тэдэнэр СССР-тэ үгэхөөр бэлэн байгаа.

Союзнигуудай ямар газар, хэзээ эзэлхэ байһаниинь үни хада хубаарилгаданхай гээд японцууд мэдэхгүй байгаа. Москвагай энэ хубаари Солонгосто болоод Хоккайдэ олтирог дээрэ хубилгаа һэдэлгэнүүд Вашингтонһоо эрид болуулагдаһан байха юм. Архивай документнүүдһээ абаад харахада, Асаэдэтэй уулзалгын үедэ "гурбадахи боомбо" тухай балай хэлэгдээгүй хаш. Харин юрэл болоһон хөөрөлдөөн тухай мэдээсэл Титаренкын лэ бэшлэн, дурсалганууд соо дурдагдана.

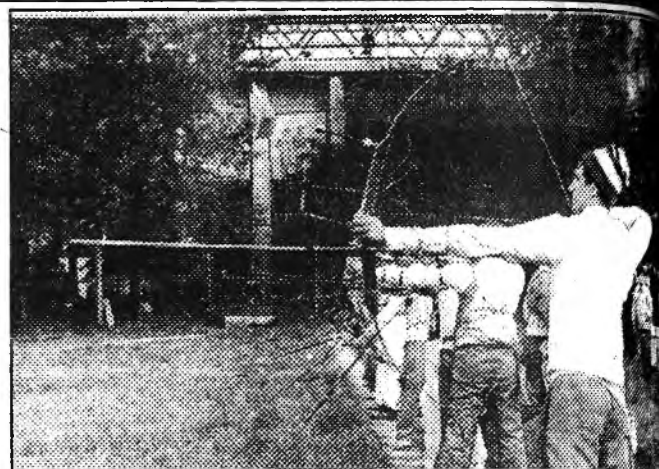
Квантунска армийн штабһаа генштабта эльгээгдэһэн телеграмма августын 27-до эльгээгдэһэн. Квантунска армийн штабай начальник генерал Хата тэрээндэһэн гараа табиһан байгаа. Тус телеграмма юундэ бии болоһон байгаа гэхэдэ, Совет командованиин зүбшөөлөөр Асаэда заабол Токио хүрэхэ ханаатай байһан юм. Тэхэрээгүй боомбо тухай хураг тараагаад, Асаэдые шадаал хаа түргөөр Токио бусааха арга олохобди гээд японцууд тоолоһон байжа болоо.

Ондоо аргануудаар энэ мэдээсэл шалгаад, японцууд хуурмаг ябадал гаргана гээд совет командовани тобшолол гаргаба. Подполковник Асаэдые болон Квантунска армийн бүхы генералитетые пленнигүүд болгоод, удангүй Хабаровск руу эльгээгэ бэлэй. Номой "Терра" хэблэлдэ гараһан "СССР болон Япон: 30-40 онуудта хоёр гүрэнэй хоорондо болохо байһан сэрэгэй-политическэ тэмсэл тухай" архивна документнүүдэй суглуулбари соо һонирхоһон материалнуудаа олохо болохо.

В. ВОРТАНОВ,

түүхын эрдэмэй доктор, РАЕН-ай гэшүүн-корреспондент,

А. ПОЧТАРЕВ,

Сэрэгэй түүхын институтдай ахалагша эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ.
("Аргументы и факты" һонинһоо абтаба).

шагнадаа.

Эхэнэрнүүдэй дундаһаа Тыва Республикын түлөөлэгшэ Европын чемпионка, уласхоорондын классай спортын мастер Елена Тутатчикова түрүү һуури эзэлжэ, кубогта хүртөө. Тэрэ

хур харбалга

мүрһөөндэ мүнгэн медал шагнадагша Наталья Болот уласхоорондын мүрһөөнтү шалгарагша, энэ жэлэй Росси чемпионка Светлана Жигжитов гэгшэд болоно.

Тыва Республикын түлөөлэгшэ - хоёрдохи Ярославска област

РОССИН КУБОГТА ХҮРТЭБЭ

Россин Федерациин Кубогта хүртэхын түлөө хур харбалгаар мүрһөөн дүрбэн үдэрэй туршада Улаан-Үдэн "Спартак" стадион дээрэ болохо дүүрбэ. Манай ороной 14 област, хизаар болон республикын 114 харбагша энэ мүрһөөндэ хабаадаһан байгаа.

Һонирхолтой шанга тэмсэлэй дүнгүүдээр уласхоорондын классай спортын мастернууд Валерий Лысенко, Бальжинима Цыремпилов, спортын мастер Андрей Ермолов гэгшэдһээ бүридэһэн Буряад ороной суглуулагдамал команда түрүү һуури эзэлһэн байгаа.

Хубиин тоосоогоор уласхоорондын классай спортын мастер, Улаан-Үдэн гарнизоной сэрэгэй алба хаагша Валерий Лысенко нэгэдэхэ һуури эзэлжэ, кубогта хүртөө. Бальжинима Цыремпилов хоёрдохи һуури эзэлбэ. Шэтын областиин суглуулагдамал командын гэшүүн Булат Бадмаслов хүрэл медалар

түгэсхэлэй мүрһөөндэ 98 очко тудаһан байна. Гурбан очкогөөр гартаһан Надежда Бадмацыренова (Шэтэ) хоёрдохи һуури эзэлэ. Гурбадахи һуурида гарахын түлөө шанга тэмсэл болобо. Уласхоорондын классай спортын мастер Махлуханум Мурзаева 101 очко абажа, гурбадахи һуури эзэлэ. Найман очкогөөр гартаһан Светлана Жигжитова дүрбэдэхэ һуурида гараба.

Шэтын областиин суглуулагдамал команда эхэнэрнүүдэй дундаһаа онсо шалгаржа, Россин Федерациин Кубогта хүртөө. Энэ талаар үндэр нэрэ зэргэтэй, ехэ ехэ мүрһөөнүүдтэ хабаадажа, амжалта туйлаһан буряад басагад багьяатай гээд тэмдэглэлтэй. Эдэмнай хэд бэ гэхэдэ, уласхоорондын классай спортын мастернууд - команда тоосоогоор Европын чемпионка Надежда Бадмацыренова, команда тоосоогоор дэлхэйн түрүү һуури эзэлхын түлөө

мэргэшүүл гурбадахи һууринуудта гараа. Спортын мастернууд Гэралма Эрдэниев, Жанна Тухалова, Елена Ефремова гэгшэдһээ бүридэһэн Буряад Республикын команда дүрбэдэхэ һуурида түригдэһэн байгаа. Энэ хүлээй жэлнүүдтэ манай Буряад ороной эхэнэрнүүдэй команда харуулан һулашаг үрэ гэгшэ. Тиймэһээ спортын бүлгэмүүд болон клубууд тренернүүд, мэргэжэлтэ энэ анхаралаа хаңдуулажа, шүүхэмжээнүүдые абаха ёһоо гэжэ һанагдана.

Эдиршүүлэй дундаа Буряадай басагадай команда түрүү һуури эзэлбэ. Эндэ Дарья Ильяновна, Мэдэгма Жигжитовна, Евгения Цыбенова гэгшэд манай командын илалтада хуби ороуулан байна.

Б.М. ЖИГЖИТОВ
ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: Россин Кубогта хүртэһэн Валерий Лысенко; эрэшүүл зурагшэ дээрэ.

М. ШАНТАКОВОЙ фот.

Тухатай зүбшэл

* Байра соотнай телевизорэй гэгтэ шатажа захалаа һаань, тэрэниие гансата унтарааха шухала. Тийгээд телевизорэйнгээ хажуу таладань зогсоод, ара талын хүхэнүүд руу уһа адхажа унтарааха, зузаан хушалта хаяха хэрэгтэй.

Энэ ушарта гал ондоо юумэндэ аһажа үрдихэгүй байна бшуу. Ийнхэй удаа уһа асарха гү, али түймэр унтарааха түхээрэлгэ хэрэглэхэ шухала. Телевизорэй кинескопой тэхэрээ һаань, гараһан утааниинь хоротой. Тиймэһээ амилангүй байхые оролдон, үхибүүдээ ондоо тээшэн абаашагты.

Сүүдэй экспертизэнүүдэй ВНИИ-гэй мэргэжэлтэд 1975-1980 онуудта гаргагдһан совет

ТҮЙМЭРЭЙ ГЭНТЭ БОЛОО ҺААНЬ...

телевизорнүүд энэ талаар аюултай гээд элэрүүлбэ. Тийхэдэ 7 гэхэн тооһоо эхилһэнүүдын илангаяа аюултай: "Радуга-714 (716)", "Рубин-714", "Электрон", "Темп".

Түймэрэй байра соотнай носохо захалаа һаань, гал унтараахадаа, уһа болон норгогдоһон зузаан бүд хэрэглэхэдэ болохо. Сонхонуудаа бү нээгты. Кислородой ехэ болохо бүрин гал улам шангаар носоно бшуу. Гадна галай носохо байһан таһалга руу болгоомжотойгоор орогты. Юубгэхэдэ, урдаһаатнай гал соробиложо магад ха юм.

Электрын элшэ хүсэндэ сохюулхагүйн тулада тэрэнэ

унтараагты. Байра соохи түймэрөө унтараагаад, юумэн носохо байһагүй гү гээд наринаар шалгагты.

* Статистикын мэдээнүүдэй ёһоор зон галһаа олоор хосорно бэшэ, харин гол түлэб утаанда хахажа наһа барана гээшэ. Тиймэһээ тэрэһнээ бээ аршалагты. Нойтон бүдөөр хамар, амаяа бүлэжэ гү, али респиратораар амилхые оролдогты. Иигэхэ аргагүй байгаа һаа, галай носохо байһан таһалгаһаа гадна байрынгаа үүдэ хаагаад гаража ошогты. Кислородой бага болоходонь, эсэсэн унтаржа болохо бшуу.

* "Аалихан" түймэршье болохо магад. Унтахынгаа урда тээ тамхияа татаад, пластмасс

хүнэг руугаа тэрэнэйнгээ үлсэдэһэ хаяба һэн гэлэй. Тэрэнэ зосоонь байһан бог шоройдо, эдээ хоолой үзэгдэлнүүдтэ аһаад, носо-носоһоор, утаа хая-хаяһаар байха. Хэдэн час болоходо, бүхы бүлэ унтаһан заңдаа утаанда хахажа, наһа барашаха. Энэ ушарта анхаралтай байгыт гэхэхэ ондоо юун байхаб?

Гэгтэ усал боложо, хүнэй хубсаһандань галай аһаа һаань, тэрэниие гүйлгэнгүй (галын улам хүжэрхэ), хуурайшые бүд һаань, дээрэн хаягты. Гал унтараадаг тусхай түхээрэлгэ хэрэглээгүй һаа, дээрэ. Хүнэй арһан халажа болохо. Мэдээгээ табиһан хүниие галай соробилоһон газарһаа

гаргахадаа, нойтон бүд гү, али одеяло дээрэһэнь хаяагдһаа

* Хэрбээ галай носоһон байр сооһоо сонхоор гараха баян болоо һаа, түрүүн батареид простыня гү, али ондоо олоор уяжа, карниз дээрэе гаража болохо байна. Иимэ арга буюухада аюултайшые һаань, дэхидабхарһаа болохо юм аба. Үхибүү буулгахадаа, гарһаан уяха хэрэгтэй. Тийхэдэ тухай өөртөө найдангүй, нэгэ хажуу батареидһээ уябал, таарамжтай

* Түймэрэй болоошые һаань номгон байгты. Яхашые арга болобол, хэды үндэршые һаань хүрэхэдэ болоно. Магад амид үлэхэ арга байжа болохо гэгтэ бү мартагты...

А. ГОСТИУШИН
("Аргументы и факты" һонинһоо абтаба)

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б.М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., ПИНТАЕВ В. Н. (хэблэлэй дирсктор), РИНЧИНОВ С.Д. (редакторай орлогшо), САМБЯЛОВА Т.В.

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ,
Каландаришвилинин
үйлсэ, 23, "Буряад үнэн"
газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2
хуулаһан хэмжээтэй.
Индекс 50901. Хэһэг
4327.
Хэблэлдэ тушаагдаһан
сэг 17.10.

Буряад Республикын республиканска
типиграфида газетэ хэблэгдэ.
Директорэйнь телефон: 2-40-45.
Б-0079-дэхи номертойгоор бүриххэлдэ
абтанхай.
Заказ №181.

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшонорой - 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретарида - 2-60-91, таһагшын-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическэ - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон хургуулинуудтай - 2-60-22 (даагшань), 2-57-63, олоннитын хүдэлмэрин ба мэдээсэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; корректорнүүдэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-76. Манай корреспондентнүүд: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61, Баргажанда - 91-6-40.

"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-67-95, 2-67-05.